

De vergadering van de Staten-Generaal in de Republiek voor 1795 en de publiciteit*

JOOP W. KOOPMANS

Over de Staten-Generaal tijdens de Republiek, over hun vergaderingen en gedeputeerden, hun voorzitters, commissies en personeel is inmiddels het nodige bekend.¹ Wellicht zelfs meer dan de vroegmoderne politieke elite wenselijk zou hebben gevonden. Voor haar was het destijds normaal dat slechts de toplaag zich met politieke zaken bezighield en de wijze van besluitvorming aan het gewone volk voorbijging. Maar kon of wilde zij de massa onwetend houden van het reilen en zeilen van 'Hunne of Hare Hoog Mogenden', zoals de Staten-Generaal steevast in de pers werden aangeduid? Kreeg het Nederlandse publiek buiten de politieke arena uiteindelijk toch inzicht in het verloop van de vergadering van de generaliteit, bijvoorbeeld aan de hand van kranten en uitgelekte notities, of via het nieuws vanuit de gewestelijke vergaderingen?² Door de geslotenheid van politieke vergaderingen te verbinden met de opkomst van de vroegmoderne pers wil ik verduidelijken welke dimensies van de toenmalige vergadercultuur als vanzelfsprekend werden ervaren, wat verzwegen werd en binnenskamers bleef, en aan welke aspecten nieuwsleveranciers aandacht schonken of mochten schenken. Dergelijke vragen sluiten aan bij de internationale discussies over het spanningsveld dat altijd tussen pers en politiek heeft bestaan.³ De berichtgeving over een incident in de Staten-Generaal van 1787 brengt ons hieronder op het spoor van zowel voor tijdgenoten bekende vergaderrituelen en tradities als de geheimen van het generaliteitsoverleg.

Vooraf echter eerst enkele opmerkingen. Bij de bestudering van nieuwsbronnen moeten we ons realiseren dat de wijze van vergaderen zelden een apart onderwerp is, hooguit in uitzonderlijke omstandigheden zoals momenten van grote onvrede en intens

* Met dank aan Henk Boels, Ida Nijenhuis, Theo Thomassen en Henk te Velde voor hun nuttige kanttekeningen.

¹ Een moderne studie over de Staten-Generaal ontbreekt, maar wordt voorbereid door Theo Thomassen. Nog altijd bruikbaar zijn de hoofdstukken van H. Smitskamp, I. Schöffer en N. M. Japikse in: S. J. Fockema Andreae, H. Hardenberg, ed., *500 Jaren Staten-Generaal in de Nederlanden. Van Statenvergadering tot volksvertegenwoordiging* (Assen, 1964); meer recent: G. de Bruin, *Geheimhouding en verraad. De geheimhouding van staatszaken ten tijde van de Republiek (1650-1750)* (Den Haag, 1991); A. J. C. M. Gabriëls, *De heren als dienaren en de dienaar als heer. Het stadhouderlijk stelsel in de tweede helft van de achttiende eeuw* (Den Haag, 1990) en de papers van J. Roelevink, T. H. P. M. Thomassen en A. Th. van Deursen in: A. J. Veenendaal jr., J. Roelevink, ed., *Unlocking government. Archives of the early modern period* (Den Haag, 1995). Verfrissend in dit kader is W. van Vree, *Nederland als vergaderland. Opkomst en verbreiding van een vergaderregime* (Groningen, 1994).

² Deze vragen zullen op basis van steekproeven in enkele kranten met een landelijk bereik, een paar regionale kranten en enige nieuwsboeken worden verkend.

³ Zie bijvoorbeeld B. Dooley, S. A. Baron, ed., *The politics of information in early modern Europe* (Londen-New York, 2001) en J. W. Koopmans, ed., *News and politics in early modern Europe (1500-1800)* (Leuven, Parijs, Dudley MA, 2005).

gewenste hervormingen. De onderzoeker moet het hierdoor hebben van terloopse opmerkingen in publicaties van de Staten-Generaal en schaarse berichten over hun besluiten in de pers. Verder mag duidelijk zijn dat kranten en nieuwsboeken pas in de loop van de zeventiende eeuw een rol gingen spelen in de nieuwsvoorziening van de Republiek. Ze hadden aanvankelijk slechts een gering publiek en waren vooral gericht op kooplieden.⁴ Informatie over vergaderingen van de Staten-Generaal in de vroegste periode van de Republiek bereikte de bevolking hoofdzakelijk via pamfletten, geschreven (nieuws)brieven en bovenal mondelinge communicatie. Ze was hierdoor beduidend fragmentarischer dan aan het einde van de achttiende eeuw, toen het publiek met veel meer persuitingen werd geconfronteerd en de openheid toenam. Ook in die tijd verschenen nog de meeste kranten in het gewest Holland.⁵ Hoewel de Hollandse kranten wel te koop waren in andere gewesten, zullen de regionale verschillen in de verspreiding van nieuws — en tegelijk de bekendheid met de Staten-Generaal — groot zijn geweest.

Tumult met twee gedeputeerden in 1787

In juni 1787 vermeldde de Nederlandse pers dat er ‘hooge twisten’ in de Staten-Generaal waren voorgevallen. Deze onenigheid kwam voort uit de toenemende polarisatie tussen prinsgezinden en patriotten in die tijd. De politieke spanningen hadden in Utrecht zelfs geleid tot de splitsing van de gewestelijke statenvergadering in twee vijandige kampen. Hierdoor verschenen er namens dit gewest ook twee delegaties in de Staten-Generaal. Prinsgezinde gedeputeerden van Gelderland, Zeeland en Friesland lagen overhoop met patriotse afgevaardigden uit Holland, Overijssel en Groningen over de vraag welke delegatie uit Utrecht de rechtmatige was.⁶ Een extra avondvergadering op zaterdag 16 juni over deze problematiek had nota bene tot een rel geleid, met volgens een aantal kranten twee van de Utrechtse gedeputeerden in de hoofdrol. De prinsgezinde afgevaardigde Willem René baron van Tuyll van Serooskerken zou met zijn degen de patriotse gedeputeerde Jan Anthony d’Averhoults hebben bedreigd, zowel tijdens als na afloop van de vergadering.⁷ Omstanders hadden de beide heren gekalmeerd, in het bijzijn van veel volk dat in korte tijd op de been was gekomen. De griffier van de Staten-Generaal Hendrik Fagel, de Hollandse raadpensionaris Pieter

4 Bijvoorbeeld O. Lankhorst, ‘Newspapers in the Netherlands in the seventeenth century’, in: Dooley, Baron, *The politics*, 151-159.

5 Pas halverwege de achttiende eeuw beschikten ook de meest noordelijke gewesten over eigen kranten. M. Schneider, J. Hemels, *De Nederlandse krant 1618-1978. Van ‘nieuwstydinghe’ tot dagblad* (4e druk; Baarn, 1979) 46-54; P. J. H. M. Theeuwen, *Pieter ‘t Hoen en De Post van den Neder-Rhijn (1781-1787)* (Hilversum, 2002) 72-76, 575-586.

6 *Resolutien van de Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal (Res. St-Gen)*, 1787 (16 juni) 610-611.

7 De *Leydse Courant (LeyC)* van 18 juni 1787 beschrijft het incident uitgebreid. Zie verder noot 9. Van Tuyll van Serooskerken (1743-1839) was heer van Zuilen en Westbroek en voorzitter van de Utrechtse Ridderschap sinds 1776. Hij verscheen als representant van het naar Amersfoort uitgeweken prinsgezinde deel van de Utrechtse Staten. D’Averhoults verscheen namens het patriotse deel dat zijn positie vanuit de stad Utrecht probeerde te legitimeren. D’Averhoults (1756-1792) werd tijdens de Franse Revolutie voorzitter van de Franse Assemblée Nationale. C. Dekker, e. a., ed., *Geschiedenis van Utrecht vanaf 1780* (Utrecht, 1997) 75, 77, 82.

van Bleiswijk en de andere aanwezige gedeputeerden waren geschokt geweest. Ook over de afloop van het voorval gaven de courantiers hun lezing. De volgende ochtend zou baron van Tuyll op laffe wijze zijn excuses hebben aangeboden, tijdens een gevecht met D'Averhoults in het Haagse Bos.⁸

Volgens de *Nieuwe Nederlandsche jaarboeken* hadden diverse kranten de ruzie vrijwel identiek in 'allerhaatlykste kleuren' afgeschilderd. Dit prinsgezinde nieuwsboek probeerde achteraf de berichtgeving over het incident als laster te ontzenuwen, met een geruststellende getuigenverklaring van drie militairen, een persbericht van D'Averhoults en een open brief van de baron. Beide heren hadden zich volgens de militairen tijdens hun ontmoeting eervol gedragen. D'Averhoults typeerde de baron als 'een braaf en eerlyk man' en Van Tuyll ontkende nadrukkelijk dat D'Averhoults hem of de vergadering had beledigd.⁹ Het is de vraag of het Nederlandse publiek deze teksten voor waar heeft gehouden. Geen rook zonder vuur, zo zullen talloze lezers hebben gedacht. De beide heren hadden toch niet zonder reden een ontmoeting in het bos gearrangeerd. De aanwezigheid van de militairen duidt bovendien op een dueloproep, een vorm van conflictbeslechting die destijds niet ongebruikelijk was tussen hooggeplaatsten.¹⁰

Ook uit de resoluties van de Staten-Generaal valt nu op te maken dat er een incident was geweest. Anders hadden baron van Tuyll en D'Averhoults geen spijt hoeven betuigen in de eerstvolgende vergadering op maandag 18 juni. Op aandrang van de presiderende gedeputeerde verklaarden zij toen dat het 'hun leed [was] geweest dat 'er zaterdag avond eenige ontrusting aen de vergadering [was] toegebracht' en dat zij intussen hun 'questie' volledig hadden opgelost. De aanwezige afgevaardigden beschouwden hiermee de zaak als afgedaan.¹¹ De enigszins cryptische omschrijving van het voorval in de besluitenlijst doet vermoeden dat de aanwezigen de reputatie van D'Averhoults en Van Tuyll, maar misschien nog meer het prestige van de Staten-Generaal, ook intern niet verder wilden schaden. Schermutselingen tussen gedeputeerden waren ongewenst en hoorden niet voor te komen. Voor griffier Hendrik Fagel was de kwestie extra pijnlijk, omdat baron van Tuyll zijn schoonzoon was. De Holland-

⁸ *Nieuwe Nederlandsche jaarboeken, of vervolg der merkwaardigste geschiedenissen die voorgevallen zyn in de Vereenigde Provinciën, de Generaliteitslanden en de volkplantingen van den staat (NNJ)*, XXIV (1787) 1273, 1762-1763.

⁹ Van Tuyll reageerde op een bericht in de prinsgezinde *Brielse Courant* van 19 juni. De getuigen waren de kapitein ingenieur A. van Helden en de luitenanten D. T. van Grovestins en Hobba Aylva Eberstein. *NNJ*, XXIV (1787) 1259-1260, 1264-1266, 1272-1273; *LeyC* (1787) 22 juni; *Oprechte Haerlemsche Courant (OHaC)* (1787) 19, 21 juni. De berichtgeving over het incident komt inderdaad in verschillende kranten overeen. De weergave in de destijds (gematigd) patriotse *OHaC* van 19 juni (geciteerd in *NNJ*) is zelfs identiek aan die in de eveneens patriotsgezinde *Groninger Courant (GrC)* van 22 juni. In de voorzichtige (prinsgezinde) *Amsterdamsche Courant (AmC)* en de 'neutrale' (prinsgezinde) *Leeuwarder Courant (LC)* staan daarentegen geen berichten over het incident.

¹⁰ Over het incident ook N. M. Japikse, 'De Staten-Generaal in de achttiende eeuw (1717-1795)', in: Fockema Andreae, Hardenberg, ed., *500 Jaren Staten-Generaal*, 99-141, aldaar 137 en Gabriëls, *De heren als dienaren*, 405 (met in noot 445 oudere literatuur over het incident). Over het duel, dat nog in de vroege twintigste eeuw voorkwam, bijvoorbeeld U. Frevert, *Ehrenmänner. Das Duell in der bürgerlichen Gesellschaft* (München, 1991).

¹¹ *Res. St-Gen*, 1787 (18 juni) 612-613.

se afgevaardigden lieten nog wel aantekenen dat zij vrijelijk over de affaire wilden kunnen spreken in hun eigen Statenvergadering. Het incident had zich immers op het Haagse Binnenhof — en daarmee Hollands grondgebied — afgespeeld.¹²

De volgende dag, op dinsdag 19 juni, zouden eveneens de Staten van Holland de affaire behandelen. Zij deden dit op basis van het onderzoeksverslag van hun hofmajoor H. P. Tinne. Dit rapport, dat in de Hollandse resoluties is opgenomen, komt in grote lijnen met het krantennieuws van dezelfde week overeen. Tinne verklaarde dat hij toevallig zaterdagavond rond acht uur op het Binnenhof was gearriveerd en baron van Tuyll op de trap buiten de vergaderzaal met een ontblote degen tegenover D'Averhoults had zien staan. Vervolgens had hij geconstateerd dat enige heren D'Averhoults naar binnen hadden getrokken. De hofmajoor had de baron vriendelijk bevolen de degen op te steken, waarop deze had geantwoord: 'ne touche pas a mon épée, ou vous êtes un homme mort.' Van Tuyll had echter aan het bevel gehoor gegeven, zodra hem duidelijk was geworden wie hij voor zich had. Tinne had hem vervolgens tot buiten de poort uitgeleide gedaan. Het rapport eindigt met de vermelding dat het incident weinig toeloop had veroorzaakt, zodat Tinne de aangeboden assistentie van de grenadierswacht had kunnen afslaan.¹³ In de kranten was daarentegen — zoals hierboven al staat vermeld — wel sprake van veel toegesnelde aanwezigen. Mogelijk wilde Tinne de Hollandse gedeputeerden geruststellen door de publieke belangstelling te bagatelliseren en tegelijk zijn eigen optreden positief voorstellen, of het krantennieuws was overdreven. Hoe het ook zij, de Staten van Holland namen het rapport voor kennisgeving aan en gingen daarna — evenals de Staten-Generaal hadden gedaan — over tot de orde van de dag.¹⁴ En deze was in 1787 al rumoerig genoeg.

Was het voorval tussen baron van Tuyll en D'Averhoults uitzonderlijk in de geschiedenis van de Staten-Generaal? Alleen al de reacties van betrokkenen op de berichtgeving in de pers wijzen bevestigend in deze richting. Ook het gegeven dat de Staten van Holland het incident onderzochten, onderstreept het vermoeden van een uitzondering. Door de beschikbaarheid over diverse documenten kunnen wij nu tot een dergelijke afweging komen. Degenen die in de tijd zelf buiten de politieke elite stonden, konden echter dit type vragen minder gemakkelijk beantwoorden. De meeste vergaderingen van representatieve instellingen waren immers in de vroegmoderne tijd niet toegankelijk voor het gewone volk en de besluitvorming werd slechts in beperkte mate — rechtstreeks en via de pers — openbaar gemaakt.¹⁵ Uitzonderlijk was bijvoorbeeld de

¹² *Ibidem*.

¹³ *Resolutien Staten van Holland (Res. SvH)*, 1787 (19 juni), 3466-3467.

¹⁴ *Ibidem*, 3468. De *OHaC* vermeldt alleen dat het rapport van Tinne 'commissoriaal' is gemaakt en bevat geen informatie over de inhoud ervan (1787: 21 juni).

¹⁵ Bij de Staten-Generaal bestond intern ook nog het onderscheid tussen ordinair en secrete resoluties. In 1669 werd begonnen met het drukken van resoluties om kosten te besparen. Th. van Riemsdijk, *De griffie van Hare Hoog Mogenden. Bijdrage tot de kennis van het archief van de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden* (Den Haag, 1885) 47-49, 103-104; De Bruin, *Geheimhouding*, 235-236. Sinds 1915 wordt gewerkt aan de uitgave van de resoluties van de Nederlandse Staten-Generaal vanaf 1576, in de grote serie van de Rijks Geschiedkundige Publicatiën. Zie voor de stand van zaken de website van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, www.inghist.nl (zoek via Onderzoek en zoekterm 'Staten-Generaal').

openbare voorlezing van de agenda — toen propositie geheten — in de Friese Statenvergadering. Maar ook deze bijeenkomst bleef na dit onderdeel een gesloten zitting.¹⁶ Het was dan ook nergens in de Republiek algemeen bekend hoe vaak er conflicten tussen gedeputeerden voorkwamen en hoe heftig woordenwisselingen konden zijn. De regenten hoopten zo vrijuit te kunnen spreken, zoals dat in het huidige Nederland met zittingen van het kabinet nog altijd het geval is.

De angst voor censuur en het verspelen van publicatierechten resulteerden bovendien in een behoedzame pers, die veel meer over de buitenlandse dan de binnenlandse politiek durfde te speculeren. Courantiers maakten weliswaar braaf uit eigen beweging of namens de gezagdragers nieuwe verordeningen bekend, maar ze schreven nauwelijks over het voorafgaande overleg, om nog maar te zwijgen over precaire politieke verhoudingen en achtergronden.¹⁷ Ook bij het gememoreerde incident van 1787 legden de kranten niet uit waardoor de ‘hooge twisten’ in de Staten-Generaal waren ontstaan. Gezien de herkomst en voorgeschiedenis van D’Averhoults en Van Tuyll moest het lezend publiek zelfstandig concluderen dat deze te maken hadden met de gepolariseerde toestand waarin de Republiek in 1787 verkeerde.¹⁸ Nieuws over de toestand in Utrecht en de reacties van de Staten-Generaal drongen slechts mondjesmaat door in de pers. Lezers konden zich alleen een begrijpelijk beeld van de situatie vormen door berichten uit verschillende kranten te combineren. Over de toestand in Utrecht informeerde bijvoorbeeld de neutrale *Leeuwarder Courant* haar lezers vrijwel alleen door zonder toelichting vrijgegeven resoluties van de Staten-Generaal en de Staten van Holland te plaatsen.¹⁹ Dit geldt in meer of mindere mate eveneens voor de meer gelezen Hollandse kranten. Zo citeerde de doorgaans voorzichtige *Amsterdamsche Courant* de lange brieven van de Staten van Utrecht aan Den Haag over de politieke strijd in hun gewest. De *Oprechte Haerlemsche Courant* en de *Leydse Courant*, beide op de hand van de patriotten, presenteerden weer andere informatie.²⁰ De berichtgeving was kortom verbrokkeld en verre van compleet.

Bekende vergadertradities en rituelen

Namens de geünieerde gewesten hielden de Staten-Generaal zich tijdens hun vergaderingen in hoofdzaak bezig met de terreinen van de defensie, buitenlandse politiek,

¹⁶ A.-P. van Nienes, B. de Vries, S. van der Woude, *Fryslân 500. 1498-1998. Vijf eeuwen provinciaal bestuur* (Leeuwarden, 1998) 55.

¹⁷ Circa 1780 kwam hierin verandering. Zie bijvoorbeeld M. J. Broersma, *Beschaafde vooruitgang. De wereld van de Leeuwarder Courant 1752-2002* (Leeuwarden, 2002) 95, 101.

¹⁸ Ook in Friesland had zich te Franeker een patriotse Statenvergadering gevormd. Zie bijvoorbeeld *AmC* (1787) 13, 20 september. De *Leeuwarder Courant* berichtte hierover pas toen deze groepering naar Frankrijk was gevlucht. M. Broersma, ‘Constructing public opinion. Dutch newspapers on the eve of a revolution (1780-1795)’, in: Koopmans, *News and politics*, 219-235, aldaar 219.

¹⁹ Bijvoorbeeld *LC* (1787) 31 januari; 3, 10, 24 februari; 18, 25 april; 16, 19, 30 mei; 20, 23 juni; 28 juli. Ook na 1787 zouden zulke vrijgegeven extracten te vinden zijn in de *LC*. Broersma, *Beschaafde vooruitgang*, 99-101.

²⁰ Bijvoorbeeld *AmC* (1787) 6, 9 januari; 1, 3, 8 februari; 12 april; *OHaC* (1787) 2, 5, 12 juni (‘De Amersfoortsche dwingelanden’).

handelscompagnieën en uniefinanciën. Daarnaast waren zij belast met het bestuur van de generaliteitslanden. Een aantal voor het oog waarneembare aspecten van hun vergaderingen was voor tijdgenoten alom bekend.²¹ Zo kon het gewone volk — ook zonder nieuwsbronnen te raadplegen — opmerken dat de Staten-Generaal altijd in Den Haag vergaderden. In 1588 was het Haagse Binnenhof door de dominantie van het gewest Holland de gemeenschappelijke vergaderplaats geworden van de opstandige gewesten. In de voorgaande jaren hadden de Staten-Generaal ook nog in Brabantse en Vlaamse steden overleg gevoerd, maar door het verloop van de Opstand waren deze plaatsen afgefallen. De keuze voor Den Haag als vergadercentrum pakte voordelig uit voor de Hollandse gedeputeerden, die gewoonlijk eveneens op het Binnenhof bijeenkwamen. Zij konden voor tussentijds overleg eenvoudig de ene voor de andere vergaderzaal inruilen, terwijl ruggespraak voor de gedeputeerden uit de overige gewesten een tijdrovende bezigheid was. Bij belangrijke besluiten was het bovendien mogelijk in rap tempo veel Hollandse gedeputeerden op te trommelen. Dit betekende geen toename van het Hollandse stemgewicht — elk stemhebbend gewest had zoals bekend slechts één stem —, maar hiervan zou soms een intimiderend effect zijn uitgegaan.²²

Hoewel de Republiek verschillende keren in haar bestaan is bedreigd, hebben de Staten-Generaal nooit vanwege oorlogsdreiging Den Haag hoeven te verlaten. Alleen uit praktische overwegingen is wel eens voor een andere locatie gekozen.²³ Kort vóór het herstel van de macht van Willem V in 1787 overwoog het prinsgezinde deel de vergadering te verplaatsen naar Nijmegen, uit onvrede over de politieke lijn van de Staten van Holland.²⁴ Volgens de patriotse *Oprechte Nederlandsche Courant* wilde Amsterdam toen maatregelen nemen om te voorkomen dat generaliteitsgelden en -documenten uit Den Haag zouden verdwijnen.²⁵ Door de Pruisische interventie werd echter het plan tot splitsing van de Staten-Generaal en verhuizing van de vergadering door de realiteit ingehaald.

Verder konden inwoners en bezoekers van Den Haag met eigen ogen de frequentie van vergaderen en de tijden van de bijeenkomsten registreren. Aan het einde van de zestiende eeuw waren er al vrijwel dagelijks vergaderingen nodig om alle zaken te kunnen afhandelen. Dit vergaderritme van de Staten-Generaal was in vergelijking met andere Europese parlementen ongekend hoog.²⁶ De hoge Nederlandse frequentie

21 Het woord 'bekend' slaat hier primair op de comtemporaine bekendheid, maar impliceert ook de optekening in de literatuur.

22 Halverwege de zeventiende eeuw committeerden de meeste gewesten circa vijf à zes personen, behalve Gelderland (circa vijftien) en Utrecht (drie). Van Vree, *Nederland als vergaderland*, 127; I. Schöffer, 'Naar consolidatie en behoud onder Hollands leiding (1593-1717)', in: Fockema Andreae, Hardenberg, *500 Jaren Staten-Generaal*, 67-68, 78-79; De Bruin, *Geheimhouding*, 134-135, 149.

23 In bijvoorbeeld 1608 is er in Bergen op Zoom vergaderd en in 1629 te Utrecht, Bommel en Vught. Schöffer, 'Naar consolidatie', 66.

24 Zie bijvoorbeeld *NNJ*, XXIV (1787) 3072 en *LC* (1787) 11 augustus. Volgens deze berichten kwam de oproep van de Utrechtse Staten te Amersfoort.

25 *NNJ*, XXIV (1787) 3102-3103.

26 Ter vergelijking: het Engelse Lagerhuis kwam in de tien jaren vóór 1688 in totaal 171 dagen bijeen en tussen 1689 en 1698 1300 dagen. In de achttiende eeuw lag het gemiddelde op ongeveer honderd dagen per jaar. J. Black, *Parliament and foreign policy in the eighteenth century* (Cambridge, 2004) 15-16, 234.

is echter eenvoudig te verklaren. De Staten-Generaal van de Republiek gingen vanwege het ontbreken van een landsheer overkoepelende (regerings)taken uitoefenen die vergelijkbare standenvergaderingen in het buitenland niet, of in veel mindere mate bezaten. Ook het bestuur van de generaliteitslanden vroeg ruime aandacht. Bovendien vergde de bestaande consensuscultuur als gevolg van de federale structuur van de Republiek veel tijd. Het was de bedoeling dat de gedeputeerden op werkdagen tussen 10.00 en 12.30 uur vergaderden. Er waren af en toe ook middag- en avondvergaderingen, en zelfs overleg op de zondag was niet uitgesloten, uiteraard na de gereformeerde 'predicatie.' In de achttiende eeuw wisten de gedeputeerden hun formele vergadertijd in normale omstandigheden te beperken tot ongeveer een uur, doordat veel werkzaamheden werden gedelegeerd of in commissieverband werden voorbereid en afgehandeld.²⁷ We mogen hieruit concluderen dat de meeste procedures toen hun vaste vorm hadden aangenomen.

De courantiers noemden de vergadertijden van de Staten-Generaal soms in de aanloop van berichten, zoals al bleek bij het besproken incident van 1787. En passant drongen via de pers zulke gegevens dus ook buiten het Haagse circuit door. Vooral speciale vergaderingen op afwijkende tijden, die meestal het gevolg waren van bijzondere omstandigheden, werden vermeld in de kranten.²⁸ Buitengewone publiciteit zou men verwachten bij de twee grote vergaderingen van 1651 en 1716-1717, die beide uitzonderlijk waren in de geschiedenis van de Nederlandse generaliteit. Een aanzienlijk aantal gedeputeerden uit alle stemhebbende gewesten besprak toen de toekomst van de Republiek. Bij de Grote Vergadering van 1651 moeten we ons echter afvragen of de Nederlandse bevolking daarover al nieuws via kranten bereikte, omdat de verspreiding van dit medium in die tijd nog beperkt was.²⁹ Bovendien waren de berichten in de kranten uitermate summier. Dit blijkt bijvoorbeeld uit een bewaard gebleven editie van de Amsterdamse *Ordinaris Dingsdaegshe Courante*, waarin over de voorbereiding van de Grote Vergadering in de huidige Ridderzaal slechts enkele regels staan.³⁰ De Staten-Generaal droegen niettemin ook zelf aan de informatievoorziening bij door bepaalde teksten te laten drukken en in pamfletvorm te verspreiden. Zo werd in dit geval de openingstoespraak van 1651, uitgesproken door voorzitter en raadpensionaris Jacob Cats, gepubliceerd.³¹

²⁷ In het reglement van 1577, dat in hoofdlijnen tot het einde van de Republiek is gehanteerd, stond de bepaling dat de Staten-Generaal zouden vergaderen van 8.00 tot 11.30 en van 16.00 tot 18.00 uur. Ook 11.00 uur is de aanvangstijd geweest. M. Gachard, *Actes des États Généraux des Pays-Bas, 1576-1585*, I, 6 septembre 1576-14 août 1578 (Brussel, 1861) 440; Van Vree, *Nederland als vergaderland*, 123, 127; Gabriëls, *De heren als dienaren*, 306-307; De Bruin, *Geheimhouding*, 138.

²⁸ Bijvoorbeeld *AmC* (1787) 17 mei; 3, 10 juli.

²⁹ Van de eerste kranten in de Republiek zijn weinig exemplaren bewaard gebleven. I. Maier, 'Amsterdammer und Haarlemer Zeitungen ('Couranten') des 17. Jahrhunderts im Niedersächsischen Staatsarchiv zu Oldenburg', *Gutenberg-Jahrbuch*, LXXVIII (2003) 170-191 en 'Niederländische Zeitungen ('Couranten') des 17. Jahrhunderts im Russischen Staatsarchiv für alte Akten (RGADA), Moskau', *Gutenberg-Jahrbuch*, LXXIX (2004) 191-218. In de verzameling Nederlandse kranten van het Niedersächsisches Staatsarchiv te Oldenburg (256 exemplaren), verschenen tussen 1640 en 1667, trof ik amper berichten over de Staten-Generaal aan.

³⁰ *Ordinaris Dingsdaegshe Courante (OrDC)* (10 januari 1651).

³¹ *Aanvanck van de Groote Vergaderinge der Vereenichde Nederlanden* (Leiden, 1655). W. P. C. Knuttel

Een nieuw verschijnsel halverwege de zeventiende eeuw was de uitgave van de *Hollantsche Mercurius*, een verzameling van allerlei berichten en documenten in boekvorm. Wat betreft de Grote Vergadering van 1651 biedt dit nieuwsboek echter weinig meer dan de kranten hadden bekendgemaakt. Er was weliswaar aandacht voor de voorbereidingen van de bijeenkomst, de Hollandse ontvangst van gedeputeerden uit andere gewesten en de openingszitting. Maar daarna zweeg de redacteur over de beraadslagingen, tot de slotzitting in augustus 1651. Toen waren het opnieuw vooral de uiterlijke kenmerken waaraan hij woorden wijdde, zoals de kerkdienst ter ere van de sluiting en de giften van de generaliteit aan de Haagse armen. Wel publiceerde hij de door de Staten-Generaal vrijgegeven lijst van artikelen waarin de resultaten van de maandenlange bijeenkomst waren samengevat.³² De redacteurs van nieuwsboeken als de *Hollantsche Mercurius* en de Nederlandse historieschrijvers zouden veel van zulke publicaties van de Staten-Generaal integraal overnemen en zo de bekendheid van de politieke gang van zaken bevorderen.

In de tijd van de Grote Vergadering van 1716-1717 telde de Republiek circa zeven regelmatige kranten en verscheen in plaats van de *Hollantsche Mercurius* de halfjaarlijkse *Europische Mercurius* op de markt. Merkwaardig genoeg is er in dit nieuwsboek, waarin altijd veel plakkaten en resoluties van de Staten-Generaal zijn gepubliceerd, geen enkele aandacht voor deze tweede grote vergadering.³³ In de kranten was de aandacht voor de beraadslagingen op dat moment eveneens gering. Ze maakten af en toe melding van voortzetting van de bijeenkomsten door de 'extraordinaris gedeputeerden', maar speculeerden niet over onderwerpen en uitkomsten.³⁴ Het was dus nog steeds niet gewoon te schrijven over uitblijvende hervormingen van het staatsbestel. De prioriteit in de nieuwsvoorziening lag ook nog bij andersoortige berichten.

Bij reguliere vergaderingen van de Staten-Generaal was het aantal aanwezigen, met gemiddeld slechts enkele gedeputeerden per stemhebbend gewest, relatief gezien gering. Niet alle gedeputeerden woonden tegelijkertijd alle zittingen bij. Altijd waren er gedeputeerden wegens verplichtingen afwezig en verbleef een deel van hen in het gewest van herkomst of elders. Het is belangrijk te beseffen dat de bijeenkomsten

vermoedt dat de rede kort na de opening in een eerdere druk is verschenen. *Catalogus van de pamflettenverzameling berustende in de Koninklijke Bibliotheek* (Den Haag, 1890-1920; herdruk Utrecht, 1978) nr. 7029. De Friese afgevaardigde Piblo de Doma gaf het woord aan Cats in de vergadering, die meer als congres dan als parlement is getypeerd. L. J. Rogier, 'De vestiging van de Ware Vrijheid', in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, VII (Utrecht, 1954) 1-57, aldaar 7-16; W. Frijhoff, M. Spies, *1650. Bevochten eendracht* (Den Haag, 1999) 79-80.

³² *Hollantsche Mercurius etc. (HoM)* (2e druk; Haarlem, 1752); (1750) 60, 63; (1751) 2, 94-101. Deze kroniek verscheen sinds 1650.

³³ J.W. Koopmans, 'De presentatie van het nieuws in de *Europische Mercurius* (1690-1756)', *Mededelingen van de Stichting Jacob Campo Weyerman*, XXIII (2000) 117-133, aldaar 124. Simon van Slingelandt, op dat moment secretaris van de Raad van State, presenteerde in deze vergadering hervormingsvoorstellen. J. G. de Vos, 'De tweede Grote Vergadering', *Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde*, 3e serie IX (1896) 276-351.

³⁴ Bijvoorbeeld *OHaC* (1716) 1, 10, 26 december; (1717) 13 februari; *AmC* (1717) 14, 21 januari; 11, 25 februari; 13 maart; 29 april; 25 mei.

van de Staten-Generaal hierdoor het karakter hadden van een dagelijks bestuur.³⁵ Een kleine vergaderruimte, verkregen op de eerste verdieping van het Binnenhof, was dan ook toereikend.³⁶ Zittingen in aparte kamers, zoals veel standenvergaderingen in Europa kenden, hebben de Staten-Generaal van de Republiek nooit gehouden. Strikt genomen waren zij ook geen standenvergadering, maar een overlegorgaan tussen vertegenwoordigers van een aantal soevereine gewesten.³⁷ Praktisch gezien zou splitting in verschillende kamers trouwens overbodig zijn geweest, gelet op het geringe aantal representanten, dat in de zeventiende eeuw weliswaar opliep van circa vijftieng tot een vijftigtal vaste gedeputeerden.³⁸ Binnen deze groep was er altijd een kleine kring van afgevaardigden die geleidelijk kennis en ervaring kon overdragen op nieuwkomers. In het begin van de achttiende eeuw bestond de 'inner circle' uit ongeveer twintig personen en varieerde het aantal aanwezigen per vergadering tussen elf en eenendertig.³⁹

In de landsheerlijke periode hadden de aanwezige gedeputeerden achter elkaar op banken gezeten, tegenover de vorst en de vertegenwoordigers van het Hof, die stoelen hadden op een podium.⁴⁰ Deze opstelling veranderde tijdens en door de Opstand. In 1590 namen de Staten-Generaal een langwerpige tafel met achtentwintig stoelen in gebruik. Huishoudelijk personeel en gasten konden de buitenwereld vertellen dat de vergadertafel en de stoelen groene bekleding hadden.⁴¹ In 1648 werden de wapens van de generaliteit op de kussens geborduurd. Voor de gewesten Gelderland en Holland waren er elk zes stoelen, Zeeland en Friesland hadden ieder drie en Utrecht, Groningen en Overijssel elk twee. De weekvoorzitter en een andere afgevaardigde van het presidende gewest zaten tussen de gedeputeerden van Holland en Friesland (en daarnaast Groningen). De vertegenwoordigers van Gelderland, Zeeland, Utrecht en Overijssel hadden hun zetels aan de overkant van de tafel. De gedeputeerden van Gelderland en Holland, de meest aanzienlijke gewesten, zaten dicht bij de voorzitter. Aan de beide uiteinden waren er stoelen voor de stadhouder en de eerste of de tweede griffier. De stadhouderlijke zetel, die evenals de voorzittersstoel meer versierd was dan de andere stoelen, werd weggehaald in tijden waarin de stadhouder in Holland ontbrak. Wanneer het aantal stoelen niet toereikend was, moesten de extra aanwezige gedeputeerden tevreden zijn met een staanplaats. Pas bij de verbouwing van 1696 zouden de ruimten

35 De Raad van State, die nog meer als een dagelijks comité oogde en de Staten-Generaal veel werk uit handen nam, blijft hier buiten beschouwing.

36 Zie de hoofdstukken van R. Liesker en M. E. Tiethoff-Spliethoff, in: *Het Binnenhof. Van grafelijke residentie tot regeringscentrum* (Dieren, 1984).

37 Ook Gabriëls, *De heren als dienaren*, 301-302, wijst erop dat de Staten-Generaal bepaalde kenmerken van een 'college' bezaten. De typering 'vergadering' is echter correcter volgens hem.

38 Schöffner, 'Naar consolidatie', 80-81; De Bruin, *Geheimhouding*, 134.

39 Steekproef 1711-1713.

40 Zie bijvoorbeeld de ets van Frans Hogenberg met daarop de troonsafstand van Karel V in 1555, onder andere afgebeeld in K. Kinds, ed., *Kroniek van de opstand in de Lage Landen. Actuele oorlogsverslaggeving uit de zestiende eeuw met 228 gravures van Frans Hogenberg*, I ([Wenum Wiesel], 1999) 13.

41 Zie ook T. H. P. M. Thomassen, 'De lotgevallen van een ambtelijke duizendpoot. De kamerbewaarder van de Staten-Generaal in de tijd van de Republiek', *Jaarboek Die Haghe* (1988) 51-97.

van de Staten-Generaal op het Binnenhof enige uitstraling krijgen.⁴² Het is duidelijk dat de plaats en de inrichting van de vergaderzaal zowel de positie van de Staten-Generaal tegenover de Staten van Holland als de traditionele prestige- verhoudingen tussen de soevereine gewesten weerspiegelden.

Lezers van kranten konden weten wie namens welke gewesten deelnamen aan de beraadslagingen en hoeveel gedeputeerden de vergaderingen doorgaans bezochten. De courantiers vermeldde niet alleen geregeld de binnenkomst van nieuwe gedeputeerden, maar soms ook het tussentijdse verblijf van zittende afgevaardigden in hun gewest van herkomst. ‘De heer Sloot van Warmel, is gister uyt de provintie van Overysse alhier wedergekeert en deze middag ten vergadering van de Heeren Staaten Generaal verschenen’, aldus de *Amsterdamsche Courant* in januari 1717.⁴³ De bekendheid van de meeste gedeputeerden zal echter bij de Nederlanders gering zijn geweest, ook al werden er namen gepubliceerd.

De gewesten hadden alle hun eigen regels voor de bezending van hun afgevaardigden. De meeste gewesten kenden een toerbeurtsysteem. Zeeland benoemde zijn reguliere afgevaardigden voor het leven.⁴⁴ Nieuwe gedeputeerden werden — voorzien van commissie-brieven — door zittende gedeputeerden van hetzelfde gewest in de vergadering voorgesteld. Gezien het overzichtelijke aantal zou men denken dat kennis-making voldoende waarborg bood om te voorkomen dat niet geaccrediteerde regenten de zittingen op elk gewenst moment konden betreden. Toch bleven de vergaderingen door gebrek aan controle en inschikkelijkheid van de gedeputeerden ongeordend in dit opzicht.⁴⁵ Uit het gegeven dat maatregelen tegen deze gewoonte uitbleven, kunnen we concluderen dat de gedeputeerden ‘toeschouwers’ geen probleem vonden, mits zij deel uitmaakten van de politieke elite.⁴⁶

Verder was het voor de buitenwacht duidelijk dat de voorzitterskamer iedere maandag doorschoof naar een ander stemhebbend gewest, doorgaans in de bekende volgorde waarin ook werd gestemd, te weten Gelderland, Holland, Zeeland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Groningen. Regelmatig noemden de kranten de namen van de voorzitters

42 J. Heringa, *De eer en hoogheid van de staat. Over de plaats der Verenigde Nederlanden in het diplomatieke leven van de zeventiende eeuw* (Groningen, 1961) 381-382; Schöffner, ‘Naar consolidatie’, 79-81; Van Vree, *Nederland als vergaderland*, 134-135; Gabriëls, *De heren als dienaren*, 305-306; Liesker, ‘De Staten op het Binnenhof’, 53-54 (met afbeelding van de vergaderzaal door Romeijn de Hooghe); Tiethoff-Splithoff, ‘Het kwartier van de Staten-Generaal: Trêveszaal en Statenzaal’, 101-115; P. Knevel, *Het Haagse bureau. 17de-eeuwse ambtenaren tussen staatsbelang en eigenbelang* (Amsterdam, 2001) 13-14.

43 *AmC* (1717) 7 januari. Andere voorbeelden: *AmC* (1717) 21 augustus; (1787) 16 januari; 8, 23 februari; 14 april; 21 juni; *OHaC* (1716) 26 november; (1717) 6 februari; (1747) 7, 14 maart; (1775) 5 januari; *Oprechte Nieuwe Groninger Courant (ONGrC)* (1745) 12 maart; *LC* (1775): 15 februari; *LeyC* (1787) 20 juni.

44 De Bruin, *Geheimhouding*, 137. Over het onderscheid tussen ordinair en extraordinair gedeputeerden: Gabriëls, *De heren als dienaren*, 311-323.

45 De Bruin, *Geheimhouding*, 233; Van Vree, *Nederland als vergaderland*, 130. Wanorderlijkheden, zoals dronken edelen in de vergadering van 1576, blijven hier onbesproken. Hierover N. Japikse, ‘De Staten-Generaal van 1576’, *Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde*, 5e reeks III (1916) 1-39, aldaar 34.

46 In 1741 strandde een poging tot het aanhalen van de teugels in dit opzicht. De Bruin, *Geheimhouding*, 234-235.

en hun gewest van herkomst. Een voorbeeld uit de *Amsterdamsche Courant* van februari 1787: ‘Deze week presideert ter vergadering van Hun[ne] Hoog Mog[enden] de heer Haarsma wegens de provincie Vriesland.’⁴⁷ Het voorzitterschap was prestigieus en bood goede mogelijkheden tot beïnvloeding van het beleid. Zo bepaalde de voorzitter — vooral op basis van binnengekomen stukken — de agenda van de vergadering. Tijdens het overleg, dat met gebed werd geopend, inventariseerde hij de adviezen van de stemhebbende gewesten en bereidde hij per agendapunt een al dan niet voorgekookte conclusie voor. Deze volgorde bleef vrijwel gelijk gedurende de gehele Republiek.⁴⁸

Daarnaast onderhield de voorzitter belangrijke contacten, onder andere met de stadhouder. Op 25 september 1787 verwelkomde de Groninger voorzitter Tjassens stadhouder Willem V, die voor het eerst na een lange periode van afwezigheid de vergadering bezocht. Tjassens herstelde toen volgens de *Nieuwe Nederlandsche jaarboeken* het gebruik eenmaal per week de stadhouder te informeren over het verloop van de bijeenkomsten.⁴⁹ Rond 1750 waren sommige weekvoorzitters, die toen de stadhouder zelfs dagelijks hoorden op te zoeken, van deze gewoonte afgeweken. Ze vonden het lange wachten in de stadhouderlijke antichambre vernederend en tijdverspillend. Willem IV was hiervan geschrokken en had beloofd de voorzitters voortaan meteen bij aankomst te zullen spreken. In de gespannen jaren vóór 1787 was de weerzin van patriotse kant tegen het bezoek aan de stadhouder opnieuw toegenomen.⁵⁰

Behalve het bezoek aan de stadhouder had de voorzitter nog andere representatieve taken, zowel binnen als buiten de vergadering. Frequent plaatsten de kranten korte mededelingen over de ontvangst van buitenlandse gezanten door de voorzitter.⁵¹ Hiermee versterkten zij niet alleen het maatschappelijke aanzien van de presiderende gedeputeerden, maar beklemtoonden zij tegelijk de belangrijke positie van de Staten-Generaal op het terrein van de buitenlandse politiek. Door het ontbreken van informatie over de besproken onderwerpen lijken de berichten in de kranten over de buitenlandse contacten onbedoeld op gecodeerde boodschappen. De politieke elite buiten Den Haag wist dan dat de Staten-Generaal in overleg waren met het buitenland en kon eventueel de inhoud ervan proberen te achterhalen. De rest van de bevolking mocht echter slechts gissen naar de besproken onderwerpen en was afhankelijk van incidentele mededelingen van buitenlandse diplomaten en het informele circuit. Als terugkerend

⁴⁷ *AmC* (1787) 27 februari; ook bijvoorbeeld *LeyC* (1754) 23 januari; *AmC* (1787) 2, 7, 23, 30 januari; *GrC* (1787) 8 juni; *LC* (1787) 23 juni. Van Vree, *Nederland als vergaderland*, 123, veronderstelt dat de voorzittershamer al in 1576-1577 in gebruik is genomen.

⁴⁸ Een voorzitter die weigerde een bepaalde conclusie te formuleren, werd vervangen door zijn voorganger. De Bruin, *Geheimhouding*, 150; Schöffers, ‘Naar consolidatie’, 85; Japikse, ‘De Staten-Generaal’, 111; J. Heringa, *François Fagel. Portret van een honnête homme* ([Zutphen], 1982) (overdruk uit *Die Haghe* van 1980) 53; Gabriëls, *De heren als dienaren*, 357-360.

⁴⁹ *NNJ*, XXIV (1787) 5111-5113. Vermelding in de pers van aanwezigheid van de stadhouder bijvoorbeeld in *OHaC* (1789) 30 juli; 1 augustus. De stadhouder had een adviserende stem. Schöffers, ‘Naar consolidatie’, 84.

⁵⁰ Gabriëls, *De heren als dienaren*, 157-158.

⁵¹ Bijvoorbeeld *OHaC* (1716) 1, 22 december; *NNJ*, XXIV (1787) 4489; *AmC* (1787) 6 februari; 10 april; 18 juni; *LeyC* (1787) 20 juni; *GrC* (1787) 6 juli.

ritueel voor de eerste voorzitter in januari vermeldde sommige kranten ook steevast de ontvangst van gezanten op of kort na nieuwjaarsdag voor de uitwisseling van nieuwjaarswensen.⁵² Bij zulke gewoonten ging het uiteraard om representatie en verbeelding van de macht.

Bij de audiënties van nieuwe gezanten waren behalve de voorzitter nog andere gedeputeerden betrokken. Meer dan tegenwoordig besteedde de pers aandacht aan de verwelkoming van deze vreemdelingen. Hun intocht in Den Haag had allure en trok altijd veel belangstelling. De ontvangsten vonden plaats in de zogeheten Trêveszaal, de kamer die tegenover de gewone vergaderzaal was gelegen. Bij het ceremonieel van iedere ontvangst was steeds een tweetal gedeputeerden betrokken. Deze twee brachten de gezant voor zijn audiëntie in de vergadering, waarin eerst de betreffende diplomaat en daarna de weekvoorzitter enige woorden sprak. Vervolgens werd de gezant uitgeleide gedaan door hetzelfde tweetal dat hem had ingehaald. Dit gebruikelijke ritueel keert in talloze nieuwsfragmenten terug, waarvan het onderstaande uit de *Europische Mercurius* van juni 1690 hier als model mag fungeren:

In de Vereenigde Provincien ... had op den 9den de baron Gors, extraordinaris envoyé des landgraafs van Hessen-Cassel, publyke audientie ter vergadering van Haar Hoog-Mogenden. Hy wierd opgehaald door de heeren van Heekeren en van Duivenvoorde, Haarer Hoog-Mogenden gedeputeerden, met de tweede karos van staat met vier paarden. Ter vergadering gekomen, en geplaatst zynde in een groenen armstoel, recht over den heer Heek, alstoen praesideerende, wegens de provincie van Groeningen, deed hy zyn harangue in de Hoogduytsche taal, en betuigde in substantie uit den naam van zyn heer en meester de groote affectie, welke de zelve tot dezen Staat had, ... Waarop den heer praesideerende in gelyke termen, ter materie dienende, in 't Nederduitsch antwoordde, en dat de persoon van hem heer envoyé haar Hoog-Mogenden ten hoogsten aangenaam was. Vervolgens wierd hy met gelyke ceremoniën door de zelve heeren Haarer Hoog-Mogenden gedeputeerden weder tot aan zyn logement geleid.⁵³

Wanneer een diplomatieke vertegenwoordiger zijn eigen taal sprak — zoals in bovenstaand voorbeeld — antwoordde de voorzitter in het Nederlands of het Latijn, en was er een vertaler nodig.⁵⁴ Zo liet de Arabisch sprekende gezant uit Marokko zich in 1691 bijstaan door zijn secretaris die het Nederlands beheerste en had kort nadien een gezant uit Perzië een tolk bij zich. Deze diplomaat, die achttien maanden onderweg was geweest, beperkte zich tot slechts enkele woorden in het Turks en verwees verder naar een brief van zijn heer in het Latijn, een document dat de griffier zou lezen. Het Perzische bezoek lokte volgens de *Europische Mercurius* meer gedeputeerden naar de vergadering dan gebruikelijk was. Voor veel gezanten — ook uit landen als Spanje en Engeland — was het Frans de diplomatieke taal en soms kregen zij daarin antwoord.⁵⁵ De capaciteiten van de presiderende gedeputeerde speelden hierbij een rol.

⁵² Bijvoorbeeld *AmC* (1787) 4 januari; *OHaC* (1789) 3 januari.

⁵³ *Europische Mercurius* (*EM*) (1690) II, 179-180; verder bijvoorbeeld *EM* (1690) I, 79; II, 56; *OHaC* (1697) 21 februari; *AmC* (1717) 23 februari; *LC* (1753) 5 mei; Japikse, 'De Staten-Generaal', 102-104. Over het ceremonieel van de Staten-Generaal: Heringa, *De eer*, 375-493.

⁵⁴ Heringa, *De eer*, 461-463.

⁵⁵ Bijvoorbeeld *EM* (1690) III, 51, 53, 219; (1691) II, 175; III, 189-190.

In 1783 schreef de onzekere Groninger gedeputeerde Paulus Laman opgelucht aan zijn vrouw dat de gezanten van Rusland en Frankrijk op het laatste moment hadden besloten niet tijdens zijn presidium afscheid te nemen. Laman sprak slecht Frans en voelde zich niet thuis in het deftige Haagse milieu.⁵⁶

Ook buitenlandse vorsten hebben de vergadering van de Staten-Generaal met visites vereerd, bijvoorbeeld Karel II van Engeland in 1660 en Peter de Grote in 1697 en 1717.⁵⁷ Zulke hoge bezoekers bleven uiteraard niet onopgemerkt in de nieuwsbladen.⁵⁸ Wat betreft de andere gasten in de vergadering waren de bezoeken van ambtenaren en militairen, om hun eed af te leggen of verslag uit te brengen, meer prozaïsch. Toch werd ook hiervan melding gemaakt in de pers.⁵⁹ In 1708 introduceert de *Europische Mercurius* bijvoorbeeld het verslag van een bevelhebber als volgt: ‘ten 9 uuren verscheen aldaar mede den heer Panie, adjutant generaal ... die in de vergaderinge van Haar Hoog Mog. ... dit onderstaande rapporteerde.’⁶⁰ Ook zulke nieuwsfragmenten bevestigden de betekenis van de Staten-Generaal op de terreinen van de buitenlandse politiek en de landsverdediging.

De voorzitters en andere gedeputeerden konden leunen op de griffie, de ambtelijke ondersteuning die een permanent karakter had. De griffier of zijn plaatsvervanger ging na de opening van de vergadering achter de voorzitter staan om de te behandelen stukken voor te lezen. De griffie verzorgde verder de opstelling en ondertekening van brieven, resoluties, akten en andere belangrijke stukken. De betrokkenen zorgden in toenemende mate voor standaardisering van de teksten. Sinds 1637 werden de resoluties niet langer dezelfde maar de volgende dag ter goedkeuring voorgelezen. Van 1670 tot 1795 was het griffiersambt vrijwel erfelijk in handen van de Fagels, een familie die getalenteerde figuren voortbracht en bekendheid genoot.⁶¹ Via hen kwamen de Staten-Generaal dus ook in het nieuws.

Veel zaken werden, zoals al naar voren kwam, in commissieverband voorbereid. Dit bleek regelmatig uit nieuwsberichten en andere teksten. Vrijgegeven resoluties beginnen vaak in de trant van: ‘Is gehoord’ of ‘gelezen het rapport van de heeren ... gedeputeerden tot de militaire zaken’ of ‘de buitenlandsche zaken.’⁶² Zulke mededelingen zeiden tegelijkertijd iets over het verloop van de vergaderingen, waarin — zoals duidelijk mag zijn geworden — rapporten en adviezen werden neergelegd en besproken. Altijd waren er ad hoc commissies voor specifieke taken. In de achttiende eeuw waren er min of meer vaste commissies — met elk acht leden — te onderscheiden

⁵⁶ Gabriëls, *De heren als dienaren*, 351-352, 356-358.

⁵⁷ Tiethoff-Spliethoff, ‘Het kwartier’, 103-104 (afbeeldingen van T. Matham en D. Marot).

⁵⁸ Bijvoorbeeld *Haerlemse Saterdaegse Courant* (1660) 29 mei; *HoM* (1660) 92-95; *OHaC* (1697) 9 november; *AmC* (1717) 23 maart; *EM* (1717) I, 203.

⁵⁹ Bijvoorbeeld *AmC* (1717) 8 april; (1787) 11, 30 januari; 10 maart.

⁶⁰ *EM* (1708) II, 18-19. Ook bijvoorbeeld *LeyC* (1754) 18 januari.

⁶¹ Over taken en personeel van de griffie(r): Van Riemsdijk, *De griffie*; Schöffers, ‘Naar consolidatie’, 82-83, 85-86; Japikse, ‘De Staten-Generaal’, 118-121; Heringa, *François Fagel*, 53-54, 58; De Bruin, *Geheimhouding*, 150; W. R. Hugenholtz, H. Boels, ‘De griffie van de Staten-Generaal en van de Nationale Vergadering, 1780-1798’, *Tijdschrift voor geschiedenis*, XC (1977) 391-422.

⁶² Bijvoorbeeld *NNJ*, XXIV (1787) 1761, 5134, 5230; *AmC* (1787) 19 mei. Schöffers, ‘Naar consolidatie’, 89. Uitgebreid over het commissiewezen: De Bruin, *Geheimhouding*, 139-148.

voor buitenlandse zaken, militaire aangelegenheden, zeezaken en kwesties in verband met de griffie. Door enerzijds de permanente wisselingen in de personele samenstelling van deze commissies en anderzijds het vissen uit dezelfde kleine vijver van gedeputeerden leek het alsof er slechts één commissie ofwel 'kernvergadering' bestond.

De commissievergaderingen, die anders dan de voltallige vergaderingen altijd werden voorgezeten door een Gelderse gedeputeerde, konden 'ordinaris' of 'secreet' zijn. De procedure was evenals die van de grotere vergadering tamelijk formeel. Alle leden kregen de gelegenheid hun standpunt te verkondigen, waarna een conclusie volgde. Die kon vervolgens weer de aanleiding zijn tot een volgende overlegronde. Als er al gestemd werd in de commissies, dan was deze stemming hoofdelijk. De stem van de griffier telde mee. Bekend is verder het Secreet Besogne dat stadhouders Frederik Hendrik in de zeventiende eeuw instelde om de besluitvorming in militaire zaken te bespoedigen.⁶³ Het voert echter te ver hier nader in te gaan op de kenmerken van deze vergadering.

De geheimen van de vergadering

Uit het voorgaande blijkt dat de inwoners van de Republiek via de pers vertrouwd konden zijn met een aantal uiterlijke en betrekkelijk onschuldige kenmerken van de Staten-Generaal en hun vergaderingen. Daarnaast hielden deze de gehele bevolking of bepaalde beroepsgroepen en individuen rechtstreeks en via andere overheden op de hoogte van het eindstadium van de besluitvorming door de publicatie van allerlei besluiten, verordeningen en antwoorden op persoonlijke rekestten. Uit zulke teksten, alsook de berichten van buitenlandse gezanten en de alledaagse zichtbare praktijk kon iedereen min of meer afleiden waarover in de vergadering was gesproken en wat de Staten-Generaal als hun beleidsterreinen zagen. Het publiek was bekend met afsluitende frases in gepubliceerde plakaten zoals: 'aldus gedaan en gearresteert ter vergadering van de hooggelovde Staten-Generaal, in den Hage.' Een buitengewoon geslaagde vorm van contact tussen de Staten-Generaal en de bevolking was hierbij de aankondiging van dank-, vast- en bededagen, ook via de pers.⁶⁴

Via de 'informele openbaarmaking' — het 'doorvertellen' van nieuws⁶⁵ — bereikte

⁶³ De oudere benaming voor commissie was 'besogne'. Japikse, 'De Staten-Generaal', 100-102; Liesker, 'De Staten', 55. Over het geheime commissiewezen, De Bruin, *Geheimhouding*, 252-281.

⁶⁴ Bijvoorbeeld *OrDC* (10 januari 1651); *EM* (1708) I, 265 en (1716) I, 181-182; *OHaC* (1717) 13 februari; *AmC* (1717) 16 februari; *ONGrC* (1747) 24 januari; *LC* (1753) 17, 24 februari; (1775) 25 januari; 4 februari; *GrC* (1787) 13 maart; voor een groot aantal aankondigingen in pamfletvorm zie de index (trefwoord 'biddagen') van Knuttel, *Catalogus*. Over het natievormende effect van deze biddagen P. van Rooden, *Religieuze regimes. Over godsdienst en maatschappij in Nederland, 1570-1990* (Amsterdam, 1996) 83-95 en *idem*, 'Godsdienst en nationalisme in de achttiende eeuw: het voorbeeld van de Republiek', in: N. C. F. van Sas, ed., *Vaderland. Een geschiedenis van de vijftiende eeuw tot 1940* (Amsterdam, 1999) 201-236.

⁶⁵ Het concept 'informele openbaarmaking' bij het verschijnsel nieuwsdiffusie komt uit de massacommunicatie en is uitgewerkt door W. Evers in zijn dissertatie *Informele openbaarmaking. Een studie naar de massacommunicatieve betekenis van onderlinge gesprekken* (S. 1., [1999]). Theeuwen wijst op het belang ervan in *Pieter 't Hoën*, 659.

de bevolking nog andere informatie over de Staten-Generaal, maar de hoeveelheid en kwaliteit van dit nieuws vallen natuurlijk niet meer te achterhalen. Een deel ervan bereikte wel weer de kranten in de vorm van geruchten, vermoedens en inschattingen. Karakteristiek bij dit type berichten zijn de openingen in de trant van ‘men verneemt’, ‘men ziet’, ‘men zegt’, ‘men verwacht’, ‘men wil ons verzeekeren’ en dergelijke. Het tussenstadium van het overleg bleef echter de welbekende ‘black box.’ Dit leverde in de pers mededelingen op zoals: De heeren Staaten-Generaal ... zyn ... by na van den morgen tot den avond vergaderd ... zonder dat men van het beslootene nog yets kan melden.’⁶⁶

In de meeste gewesten moesten de gedeputeerden de gelofte afleggen niets over de beraadslagingen naar buiten te zullen brengen.⁶⁷ Deze hielden uiteraard naar buiten toe vol dat zij hun eed serieus namen. In juni 1787, in dezelfde tijd als het besproken incident met baron van Tuyll en D’Averhoul, verweerde bijvoorbeeld de Hollandse gedeputeerde W. G. T. Bentinck van Rhooon zich tegen krantenberichten waarin stond dat hij in zijn ‘Oprechte Vaderlandsche of Oranje Societeit’ een geheim uit de vergadering zou hebben losgelaten. Bentinck schreef in een open brief aan de oranjegezinde Haagse courantier Pierre Gosse:

Ik ben altyd zeer onverschillig geweest, voor al den smaad en lasteringen, die my, en zoo veel braave en respectabele lieden met my, in de publicque nieuwspapieren worden aangedaan. — Het grootste en aanzienlykste gedeelte der natie ziet dezelve met even zo veel verachting aan als de autheurs en protecteurs van die infamiteiten. ...

Bentinck maakte zich ditmaal echter bijzonder kwaad over de volgens hem onjuiste berichtgeving en hij beloofde een beloning van duizend gouden dukaten aan degene die kon bewijzen dat hij zijn geheimhoudingsplicht had verzaakt.⁶⁸

Ondanks de plicht tot stilhouden kwamen herhaaldelijk geheimen uit de vergaderingen van de Staten-Generaal en de gewestelijke staten naar buiten.⁶⁹ In de historische literatuur is al voldoende geïllustreerd dat door slordig of moedwillig gedrag van ambtenaren en gedeputeerden veel resoluties illegaal gekopieerd en verkocht konden worden, en soms letterlijk op straat kwamen te liggen.⁷⁰ Af en toe durfden courantiers uitgelekte stukken te publiceren of waren ze zich bij publicatie onvoldoende bewust van de politieke gevoeligheid van de inhoud. Zo constateerden de Staten-Generaal

⁶⁶ ONGrC (1745) 1 juni .

⁶⁷ De Bruin, *Geheimhouding*, 231-233, 355, 414.

⁶⁸ NNJ, XXIV (1787) 1261-1263. Bentinck reageerde op berichten in de *Leydse Courant* en de *Oprechte Haerlemsche Courant*.

⁶⁹ Soms was ook bekend dat bepaalde gedeputeerden een loslippig karakter hadden, waarop kon worden geanticipeerd. Befaamd is het waarschijnlijk uitzonderlijke voorbeeld van Johan de Witts manipulatie in 1664. Hij wilde toen een geheime militaire actie doorzetten en liet het besluit daarover aan een andere resolutie plakken. Bij het voorlezen van de betreffende tekst door de griffier wist De Witt met enige hulp de gedeputeerden die waarschijnlijk hun mond voorbij zouden praten, af te leiden, zodat ze de tekst niet hoorden. Zelfs de weekvoorzitter ontging deze slinkse methode. Schöffer, ‘Naar consolidatie’, 87; De Bruin, *Geheimhouding*, 110-113.

⁷⁰ De Bruin, *Geheimhouding*, 373-395, 444-524. Zie ook Japikse, ‘De Staten-Generaal’, 101; Knevel, *Het Haagse bureau*, 97-100, 133-136.

eind 1787 dat in één van de kranten een rapport over de verstandhouding met de koningen van Pruisen en Groot-Brittannië had gestaan. De Staten van Holland kregen de taak uit te zoeken wie het stuk had doorgespeeld en moesten herhaling voorkomen.⁷¹ Schending van de geheimhouding door gedeputeerden zal niet altijd opzettelijk zijn geweest. Door het verloop van de vergaderingen — men kon in- en uitlopen op elk gewenst moment — zouden bovendien niet alle gedeputeerden hebben geweten over welke kwesties zij konden spreken of moesten zwijgen.⁷² Hoewel we dit excuus met een korreltje zout kunnen nemen, is alleen al door deze manier van doen aanzienlijk meer informatie over de gang van zaken openbaar geworden dan de bedoeling was. Geheimhouding was beter gegarandeerd in commissies dan in de gewone vergadering. Behandeling van zaken in de wandelgangen bevorderde de vertrouwelijkheid eveneens. Vooral daar namen de toonaangevende gedeputeerden de belangrijke beslissingen, ook die zij zonder instructie van hun gewest konden nemen.⁷³

De geslotenheid van de vergaderingen had voor de vroegmoderne nieuwsschrijvers bepaalde beperkingen en consequenties. Ze kon gemakkelijk leiden tot onjuiste berichtgeving, valse vermoedens en leugens die lastig te weerspreken waren. In juli 1787 richtte bijvoorbeeld de Raad van State zich tot de Staten van Holland, omdat diverse kranten ten onrechte hadden vermeld dat de raad — mogelijk in opdracht van de Staten-Generaal — de Admiraliteit had opgedragen een Amsterdams schip op de Zuiderzee te torpederen. De Staten van Holland konden weten dat de Raad van State nooit orders van de Staten-Generaal aan een admiraliteitscollege doorzond. Bovendien was er volgens de Raad van State een geheel ander besluit genomen. Wat moet er worden van een land, 'waar in op dusdanige wyze de leugen en laster zyn zetel vestigt, en de nieuwspapieren, genoegzaam met publicque authoriteit bekrachtigt, dienen om persoonen en collegien by de natie, en het onkundig dog respectabel publicq, suspect en gehaat te maaken', zo verzuchtten de verontwaardigde raadsheren.⁷⁴

Door de geslotenheid bleven het functioneren van gedeputeerden en hun eventuele retorische talenten buiten beeld. De vaste structuur van de vergadering van de Staten-Generaal bood goede sprekers trouwens weinig gelegenheid hun capaciteiten te tonen. Voor ieder gewest mocht slechts de meest vooraanstaande gedeputeerde het woord voeren en de rest hoefde alleen maar te luisteren. Voor buitenstaanders was het evenmin waarneembaar wie goede en wie slechte voorzitters waren. Het bespelen van de agenda in het voordeel van het eigen gewest door capabele voorzitters zal alleen degenen die

71 *Res. St-Gen*, 1787 (3 december) 1273. De Staten van Holland vermaanden vooral de al in oktober gestaakte *De Post van den Neder-Rhyn*. *Res. SvH*, 1787 (5 december) 6616-6617; Theeuwen, *Pieter 't Hoen*, 16.

72 De Bruin, *Geheimhouding*, 233-234, 359.

73 Schöffner, 'Naar consolidatie', 88; Liesker, 'De Staten', 56; A. Th. van Deursen, 'Staatsinstellingen in de Noordelijke Nederlanden 1579-1780', in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, V (Haarlem, 1980) 350-387, aldaar 352.

74 *Res SvH*, 1787 (26 juli 1787) 4749-4750. Vage berichtgeving hierover in *AmC* (1778) 28 juli. Het citaat doet denken aan de woorden 'de leugen regeert' die koningin Beatrix in november 1999 uitsprak toen zij de Nederlandse pers bekritiseerde.

inzicht hadden in de politieke agenda, opgevallen zijn.⁷⁵ In beperkte kring sijpelden andermans oordelen en eigen ervaringen natuurlijk wel door. Zo hoorde stadhouder Willem Frederik in 1646 dat Amalia van Solms had gevraagd ‘ofte men [de Friese gedeputeerde] den heer Roorda niet uijt Den Haghe soude kunnen quijt worden, omdat hij niet alletijt te buygen [was] voor den Baes’ (haar echtgenoot stadhouder Frederik Hendrik).⁷⁶ Binnen het afgesloten politieke circuit en bij de gratie van het federatieve bestel konden echter ook zwakke voorzitters als de eerder genoemde Groninger Laman voorkomen. Tegenwoordig zouden zulke politici zijn afgebrand in de media.

Balans

Volgens oud gebruik plantte de burgerij van Den Haag ieder jaar een aantal meibomen, waarvan één als huldeblijk voor de Staten-Generaal. In 1690 vermeldde de *Europische Mercurius* dat deze boom was geplant met het devies ‘vox omnibus una.’⁷⁷ Inmiddels weten we goed genoeg dat de eenstemmigheid in de Staten-Generaal van de Republiek meestal ver te zoeken was. Maar hoe doorzichtig waren de Nederlandse politieke vergaderingen in de vroegmoderne tijd eigenlijk voor tijdgenoten die niet tot de politieke en diplomatieke elite behoorden? De transparantie blijkt wat betreft het overleg van de Staten-Generaal op het eerste gezicht beperkt te zijn geweest tot kenmerken die van buitenaf waarneembaar waren en representatieve momenten die van belang waren voor het prestige van de machthebbers. Een aantal vergaderregels, tradities en rituelen bereikte daarom de publiciteit. Berichtgeving in de pers over de werkelijke inhoud van de beraadslagingen bleef echter in vrijwel de gehele periode van de Republiek afwezig. Wel kwamen veel stukken en mededelingen van de Staten-Generaal in de pers, omdat de generaliteit daartoe zelf opdracht gaf en soms door lekkage of andere vormen van informele openbaarmaking.

Door de publicaties van plakkaten en besluiten, alsook het gevoerde beleid kreeg het in politiek geïnteresseerde publiek zicht op de agenda van de Staten-Generaal. Dit maakt de these aannemelijk dat dit deel van de bevolking uiteindelijk meer over de Staten-Generaal wist dan de traditie van geheimhouding doet vermoeden. Maar het merendeel van de Nederlanders ontging de finesses van de vergaderingen, zoals ook blijkt uit de klachten van de patriotten over het politieke bestel. De meeste Nederlanders zullen bovendien primair geïnteresseerd zijn geweest in de vergaderingen van eigen stad en gewest.

De veranderingen in het verloop en karakter van de vergadering van de Staten-Generaal waren in de tweede helft van de Republiek van beperkte aard. Dit is kenmerkend voor uitgekristalliseerde instellingen met een groot aantal participanten en geleidelijke personele wisselingen. Nieuwelingen moeten altijd eerst vertrouwd worden met procedures en conformeren zich meestal, door aanvankelijk gering prestige en

⁷⁵ Gabriëls, *De heren als dienaren*, 339-341 en 356-360; Schöffer, ‘Naar consolidatie’, 87; Liesker, ‘De Staten’, 53; Van Deursen, ‘Staatsinstellingen’, 352.

⁷⁶ *Gloria parendi. Dagboeken van Willem Frederik. Stadhouder van Friesland, Groningen en Drenthe 1643-1649, 1651-1654*, J. Visser, G. N. van der Plaats, ed. (Den Haag, 1995) xv.

⁷⁷ *EM* (1690) II, 54.

langzame gewenning, onbewust en automatisch aan bestaande regels en gewoonten. De permanente aanwezigheid van de griffie garandeerde in de vergadering van de Staten-Generaal bovendien een grote mate van continuïteit en doelmatigheid. Deze werd versterkt door de enorme inbreng van de raadpensionaris van Holland, enkele edelen die langdurig zitting hadden, een aantal ervaren voorzitters en een kleine kring van gedeputeerden die vaak aanwezig was en veel commissiewerk verrichtte.

De opgelegde standpunten vanuit de gewesten en de vaststaande volgorde in de vergadering — van propositie tot conclusie en goedkeuring van besluiten — leenden zich slecht voor een persoonsgebonden debatcultuur. Het ging verder om een bijeenkomst met doorgaans een gering aantal aanwezigen rondom één tafel en een schikking die was gebaseerd op traditie en handhaving van de bestaande vergadercultuur. Wisselende voorzitters leidden het overleg behoedzaam en waren in de wandelgangen druk met plooiën en strijken.

Tot slot mogen we aannemen dat door de heersende en passend geachte omgangsvormen onenigheden tussen gedeputeerden gewoonlijk op subtielere wijze zijn beslecht dan de wijze waarop baron van Tuyll in 1787 met D'Averhoults probeerde af te rekenen. Dit soort aspecten van de vergadering blijft echter door de geslotenheid en het gebrek aan publiciteit in nevelen gehuld.

De representatieve fictie. Politieke vertegenwoordiging tussen oude orde en moderniteit

N. C. F. VAN SAS

Op 23 februari 1815 stuurde Gijsbert Karel van Hogendorp, de man van 1813 en de architect van het nieuwe grondwettig bestel, aan Willem I een wederlegging van 'een vrij ongunstig oordeel over onze grondwet' (de Noordnederlandse van 1814 dus) dat hij in de Brusselse *Observateur* had aangetroffen.¹ Deze had bericht dat in Holland in 1814 'une nouvelle organisation des pouvoirs et une nouvelle exposition des droits publics' was geïntroduceerd. Hogendorp protesteerde dat het hier in het geheel niet ging om nieuwigheden:

Ce sont les anciennes lois fondamentales, qui existaient sous la République et sous les Maisons de Bourgogne et d'Autriche ou même à des époques plus reculées. Elles sont modifiées et perfectionnées suivant les lumières de notre siècle et sur l'expérience des siècles passés.

Anders dan de *Observateur* beweerde had de Hollandse constitutie wel degelijk de toets der eeuwen doorstaan, nu eens in een monarchale gedaante, dan weer in een republikeinse, of liefst in beide vormen tegelijk. Ze had zich zelfs nog geleidelijker ontwikkeld dan de Engelse constitutie.

Ondoorzichtigheid als beginsel

Handig keerde Hogendorp het bezwaar om dat de Hollandse grondwet zich, anders dan de constituties van de diverse Amerikaanse staten en de Franse Charte niet onderscheidde door een 'lumineuse simplicité.' De nieuwe wereld Amerika kon inderdaad politieke wetten maken zonder acht te hoeven slaan op oude rechten of gewoonten, die daar immers nog niet bestonden. En de Franse Charte bewoog zich wel heel erg aan de oppervlakte door alleen algemene beginselen te formuleren, en veel aan uitvoering en invulling over te laten. In Holland was de oude constitutie door de revolutie vernietigd en vervolgens door vreemde instellingen vervangen. Thans moest alles worden gereconstrueerd in overeenstemming met 'le génie national.' Was de Nederlandse grondwet voor buitenlanders misschien wat minder doorzichtig, dit maakte haar voor een onderlegde Hollander alleen maar aantrekkelijker, gehecht als die was aan zijn nationale tradities. De suggestie van de *Observateur* dat deze grondwet niets anders zou zijn dan 'l'essai d'une théorie' bestreed Hogendorp dan ook krachtig: 'nous savons qu'elle n'a rien, ni d'un essai, ni d'une théorie.'

Hogendorp geeft hier bijna terloops aan hoe hij bij het opstellen van een Schets voor

¹ G. K. van Hogendorp, *Brieven en gedenkschriften*, V (Den Haag, 1901) 440-443.